

Жарко БУРОВИЋ

ФРАГМЕНТИ О ЊЕГОШУ

*Његошеве визије ни болест није могла да спута.
Окрутној смрти супроставио је мисао. Мишљу
отјелотворио истинске дубине живота.*

Тешке болести, а у њих је у прошлим временима убрајана плућна болест (туберкулоза), задавала је велике бриге и рађала кобне посљедице. За оне које је одликовао снажан дух, болест се јавља и као мобилизатор унутрашњих флуида и прибирања стваралачких моћи. Све – разумије се – зависи од воље пошто воља, у тренутку усредсређености, пориче и саму болест и муке које је прате!

Његош је био посједник неслућене воље и опчињавајућег духа. Иако је „грудна мјешавина”, свијет је, у највишој мјери, нашао своју праву еквиваленцију у стиховима генијалног пјесника. Свијет је туђ док се не освоји и присвоји, а Његош је посједовао моћ да му путем мисли удахне најпунији живот. Како је његова мисао била пословично, дејствена и вишезначна, ништа јој није могло успорити узлет. Дакако, њен унутрашњи набој условио је ту неминовност винућа у (не)могуће. У праву су они који вољу сматрају владарком стварања. Његош је и у часовима физичке изнемоглости њен флуид појачавао и разбокоривао. Није му дао да мирује до последње уре!

Иако је о Његошевој болести доста писано, још није, не бар адекватно, сачињена њена потпуна патографија. Истина, њу је тешко учинити из више разлога. Пјесников духовни склоп надилази моћи истраживача. Они који се баве његовом болешћу, морају

имати на уму и ту страну медаље. А то није једноставно и просто. Најбољи пут да се стекну цјеловита сазнања о томе лежи у чињеници да онај ко истражује пјесникову личност и дјело мора да буде једновремено изузетан интелектуалац и добар дијагностик.

Из многих примјера знамо да ствараоци израженог духа краће живе. Ништа као дух не саживе тијело. Такву индикацију можемо узети и за Његоша. И не само њега. Много је у свијету великих стваралаца који су млади умрли.

Болест се рано зачала

Ако се изближе сагледа Његошево пјесничко дјело, уочићемо да у њему жеља чини главну осу духовног чињења, а све са мишљу да се дубље спозна свијет и његова мијењајућа природа. Његош га је спознавао као узбудљиву и живописну сферу, као нешто тајанствено и магновено, у исти мах. Плаћање рачуна тој спознаји одвећ је било скупо. Умро је млад, у 38. години живота. Опхрвала га је тешка плућна болест, у народу позната као јевтика. Не зна се тачно да ли се зачала у дјетињству као последица јаче прехладе или ју је касније добио у Цетињском манастиру од неког обољелог испосника. Биће да је ова друга претпоставка ближа истини. Треба отклонити мисао да ју је стекао у породици.

Његови родитељи, Томо и Ивана, били су цијелог живота „здрави као дријен”. Доживјели су дубоку старост.

Међутим, има и оних који сматрају да су Петровићи били више од других подложни инфекцији туберкулозе. Она је у Европи, у 18. и 19. вијеку, наплаћивала прескуп данак. С разлогом су је назвали „бијелом кугом”. Како су Петровићи обилазили, због службених потреба, веће центре у Русији, Аустрији и Млецима, нијесу изгледа могли избјећи овај фатални бацил. Зна се да су разне пнеумоније и туберкулоза, па и руска зима, покосиле Митра Стијеповог, синовца Петра I, као и синовца Његошевог, Павла Перовог. Син краља Николе Мирко умро је од туберкулозе, а такође су од ове болести умрли и четири Миркова сина.

Његош је „носио” туберкулозу више година. Она му је загорчавала живот, што повећаним кашљањем, што честим боловима у грудима. О томе су оставили записе многи – Димитрије Милаковић, владин секретар, поп Вук Поповић из Котора, који – пи-

шући Вуку Караџићу – овога извјештава о стању влаदिчина здравља: „Владика црногорски је слаб, кашаљ га је споао и веле да је много у живот спао”. О Његошевој болести писали су и бројни љекари.

Први подаци о Његошевој болести датирају из 1831. године, да би касније, у разним препискама, то била једна од обавезујућих ствари. Тако, рецимо, 1832. године остала је порука да Његош због болести не може да сиђе у Котор на уговорено виђење са епископом Рајачићем. У току 1834. године његова болест постаје оучљивија и тежа. То је био и повод да се у писму пожали облачном поглавару Котора Габријелу Ивачићу. Рекао му је да су слаби изгледи за излјечење. Те године Његош је боловао пуних шест мјесеци. То су, речено је у налазима, први изразитији знаци постпримарне туберкулозе.

Црногорски владари постали су забринути због озбиљне Његошеве болести. Дужа боловања била су узрокована, по пјесниковом мишљењу, оштром климом на Цетињу. Она просто раздире груди. Годило му је приморје и тамо је ишао кад му се укаже прва погодна прилика. Одлазио је и у манастир Подмаине, код Будве, да би у прстену благе климе души и тијелу нашао лијека, у подмаинској осами препуштао се пјесничким егзалтацијама, које су га страсно узносиле сферама маште и мудрости. У том амбијенту написао је и многе странице „Горског вијенца”, дјела које се може сматрати стожером поезије цијелог јужнословенског простора.

Често везивање за постељу

Његошев живот протицао је у знаку болести и писања. Он се све до 1848. године са својом болешћу „носи” без већих клиничких манифестација. У децембру те године болест узима маха и све је више везан за постељу. Др Вићенцо Голдји установљава да владика има хемоптоју, што је знак кавернозне фтизе. Очигледно је да се болест не може више санирати ни љековима ни промјеном боравка у приморским мјестима: Прчању, Перасту... Обавезе службе вежу га за Цетиње. У покушају да заборави на болест, играо је билијар. За вријеме једне такве игре, искашљао је много крви. Разговори са људима из најближе околине скраћивани су усљед више силе, болешћу. Једино је Новица Церовић имао привилегију

да са њиме буде дуже и чешће, он га је и у шетњама сустопице пратио, плашећи се да му се што не догоди. У болести ваљало се наћи владици при руци! Оставио је и дуван. Изговорене ријечи нијесу имале призивак заповједности као раније. И то је говорило о тежини болести. Кад је искашљавао крв, тражио је да напусте одају у којој је вријеме проводио у наслоњачи. Те, 1850. године, написао је и свој познати тестамент.

И поред великих здравствених тегоба, није клонуо духом.

Мислио је да ће за своју болест наћи лијека ако пође некуд из Цетиња. Мислио је на пут у Италију. Тамо се запутио у увјерењу да ће уз божју помоћ поправити нарушено здравље. Тамо је имао повећану главобољу и честе несвјестице, да је у једном тренутку његов вјерни сапуник Новица Церовић просто завапио: „Бјезимо господару, е умрије”. Италијански љекари су му препоручивали да се што прије врати у Црну Гору.

У извјесним временским интервалима долазило је до побољшања здравља. Медјутим, увијек се радило о привидима. Посебно су ноћи кошмарне, али је мисао са рађањем јутра, ипак била ведра. Понијета надом да ће се живот окренути набоље. А нада гори краће и од мале свијеће.

Савјетовано му је да обавезно пође у Беч, што је Његош послушао. Болест није јењавала. Напротив, узимала је све већи замајац. Као да су саме очи пожељеле да виде још једном „лијепи свијет”, да упију његове боје. У Бечу је и чувени др Јозеф Шкода. Прегледао га је. Није било мјеста надању. Дијагноза је била поразна. Једно плућно крило било му је разорено, а друго захваћено процесом. Урађене су и потребне венепункције, које су здравље мало поправиле, али није престајало кашљање и крварење.

Посљедње године живота, 1851. по савјету љекара, Његош тражи уточиште у благој клими Италије. Заједно са Љубом Ненадовићем посјећује многа познатија мјеста, не кријући дивљење. Посебно према Риму, Венецији, Напуљу, Фиренци...

Питорескне слике са пута морао је да замијени црногорском чамотињом. Осјетио је да не може побјећи од нечега што се безгранично воли, иако је то саздано од камена и немаштине. Прирасло је срцу. Постало крвоток узвишене мисли. Врста вјечне зубље!

Одмарајући се у наслоњачи, Његош је заокупљен мислима о крхкости бића и вјечности свемира. Осјетио је да се ведрина су-

новраћује у понор. Да сламка и вихор нијесу настали из истог егзистентног разломка. Овај други феномен, феномен вихора, Његош је поетски визионирао у „Горском вијенцу” као једну од неумитних сила природе. Визионирао је и друге човјекове одреднице. Оне са врлином и оне без ње.

БЛИЗИНА СМРТИ

Долазе блиски да разговарају са њим. Његош је смогао снаге да их упозори на непрекидност времена и на кратковјекост човјека. Тиме им је стављао до знања да се мири са долазећим стањем. А то је стање смрти коју надвисује врлина. Њу су Црногорци толико пута ставили у оквир оправдане глорификације. Његошеви ликови, од игумана Стефана до Вука Мандушића, то рјечито говоре. Не ријечју него гестом.

Јесењи дани 1851. постају дани Његошеве агоније. Сања о југу као о оазиса спаса. Пише писмо Павлу Решетару да ће брзо доћи у Котор. Очи су му све замућеније. Ријечи теже и тамније. И оне заборавиле да постоје. И то од онога ко их је величанствене стварао и подаривао човјеку и свијету као нешто најљепше што може језик створити.

Његош је издахнуо 31. октобра у 10 часова. Тога истог дана, 21 годину раније, проглашен је за црногорског владара. Ниједна се временска линија у црногорској историји не може замислити без њега. Он их држи у духовном сазвежђу као нешто вјечно. Слично сунцу!

ВОЛУМЕН ЊЕГОШЕВОГ МОЗГА

Маса Његошевог мозга, у тренутку смрти, била је натпросјечна. Износила је 1915 грама, што је скоро дупло више од масе мозга Анатола Франса.

Године 2002. изашла је штампе књига академика Божине Ивановића „Његош” (антрополошки атлас), у којој овај угледни научник пише о личности владике Рада из антрополошког угла, занимајући се, између осталог и његовим кранијалним капацитетом. Треба истаћи да велики пјесник са тога становишта није довољно истраживан, па овај Ивановићев Атлас ваља сматрати, у студијском смислу, драгоцјеним научним подухватом.

Прије него будемо разматрали материјал Ивановићеве књиге, дужни смо да кажемо да су Његошеви земни остаци више пута преношени из Цетињског манастира на Ловћен и са Ловћена у Манастир, а да притом нијесу вршена њихова антрополошка испитивања, све до 1974. године када су стављени у крипту новоподигнутог Маузолеја. Том приликом је и појединачно пописан сав гробни инвентар и смјештен у сандук са Његошевим скелетним остацима.

Антрополошка истраживања, сазнајемо из Ивановићевог атласа, вршила је специјална истраживачка екипа, коју су сачињавали проф. др Наполеон Волонски, чувени антрополог из Варшаве, Божина Ивановић, Елизабета Тмушић и Ратко Пулевић, запослени у ондашњем Институту за биолошка и медицинска истраживања у Титограду. Такође треба истаћи да су антропометријска испитивања вршена помоћу стандардних антрополошких инструмената, која су тада била у примјени и која су, по оцјени надлежних, дала очекиване резултате.

Ова истраживања била су по много чему занимљива. Радило се о личности која означава један од врхова европског духа. Тако ће и овај прилог о његовом кранијалном капацитету пружити прилику да у информативном облику сазнамо нешто више о томе. Испитивања су показала да је Његош био веома високог раста, 191,5 сантиметара. Ријеч је о висини изнад средњих групних вриједности.

Како је Његош имао кратку и округлу лобању, са равним затиљком и великом запремином, дугачко и широко лице (1153 mm), узан нос и квадратне очне дупље, Ивановић је на основу тих параметара закључио да припада динарској популацији, али са изразитим елементима староцрногорског антрополошког типа.

Упоредни показатељи

Наука је доказала да брахикефалне лобање, а таква је Његошева, имају у просјеку већу запремину него долихокране. Чак и у истој популацији. Дошло се такође до сазнања да средња запремина лобање европског мушког становништва износи 1450 cm³. За интегралну карактеристику главеног мозга служи маса мозга. Руски антрополози Ровињски и Левин установили су да је однос запремине и масе мозга различит при разним волуменима можда-

не чауре. При запремини од 1200-1300 cm³ на сваких 100 cm³ долази 91 грам мозга. Са већом запремином лобање долази и до веће масе мозга. На то, разумије се, утичу и добне групе које се дијеле. Код старијих особа она се временом смањује. Запремина мождане чауре код човјека од 80 година износи 85 одсто од назначене вриједности (доња граница).

Наука је дошла до сазнања да постоје индивидуална колебања код главног мозга. Код одраслих људи је много већа. Тако је бугарски антрополог Петров дошао до закључка да се просјечне групне вриједности налазе између 1100 и 1800 грама. Дакако, дијапазон крајњих индивидуалних вриједности још је већи. Креће се чак и до 2250 грама. Маса мозга, потврдила је наука, зависна је и од масе и висине тијела.

Кад смо већ код Његоша, треба знати прво по чијој је методи запремина његове лобање утврђивана. Утврђивана је по размјерама можданог дијела коју је одредио Мануврије. По његовој формули Његошева лобања прелази средње вриједности, ако се за то узме образац европског мушког становништва. Маса Његошевог мозга, у тренутку његове смрти, износила је 1915 грама, што се сматра натпросјечним у средњој групи популационих вриједности. Она достиже и прстиже максималне индивидуалне просјеке. Ивановић је ову опаску засновао на формули руског научника Христофанова, који се у својим радовима дуго бавио морфологијом човјека.

Варирања код масе мозга

Кад већ говоримо о овој материји, морамо рећи до којих је сазнања наука дошла. А наука каже да повезаност међу морфолошким особинама главног мозга човјека и особина психичко-интелектуалног живота још није дефинитивно утврђена. Постоје многе области које треба истражити и требаће времена да се дође до прецизних података. Истина, неке ствари и у тој сфери нијесу спорне. Наиме, уочљива су велика варирања у маси мозга код знаменитих стваралаца, што не значи да је маса мозга зависна од степена интелигенције и талента одређене особе. Академик Ивановић изричит је у мишљењу да је наука такве „рецептуре” одбацила као погрешне. Он истиче да индивидуалне особине психич-

ке дјелатности треба повезати са различитим развојем великог мозга. Условљено је једно другим. Положај и размјер унутрашњих структура можданих хемисфера повезани су, подвлачи Ивановић, с њиховим спољашњим размјерама и формом.

Наука је децидна у мишљењу да старост доводи до атрофије главеног мозга, захватајући притом и дјелове хемисфера, у првом реду чеоне режњеве. У старости долази до смањења ширине мождане коре, односно смањења броја неурона и ограничења њихових размјера. У антрополошкој науци је знано да маса мозга познатних стваралаца варира код сваког понаособ. Његош се налази у самом врху листе по маси мозга. Неки знаменити ствараоци налазе се и испод средњих групних вриједности главеног мозга. Такав је случај са Анатолом Франсом чија маса мозга износи свега 1017 грама. Тургењев је „шампион” на тој листи. Маса његовог мозга износи 2021 грама. Занимљив је податак да се она задржала у тој тежини до његове смрти, у старосној доби од 65 година. Интелектуални рад условио је њену очуваност. Спирала очуваности карактеристична је и код Његоша, што је и разумљиво не само због наведене особине него и што је умро у младим годинама.